

MUNKÁCSY MIHÁLY

EMLÉKEIM
NAPLÓTÖREDÉKEK
LEVELEK

SZÉPMIVES

A kötet forrásai:

Munkácsy Mihály: *Emlékeim*. Fordította Lestyán Sándor. Amicus, Budapest, 1921

Pesti Napló, 1894. május 12–29. közötti számai (132–147. I–XXX. rész)

Munkácsy Mihály válogatott levelei. Fordította Farkas Zoltán. Budapest, 1955

A képek és fotók forrása:

Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

Fortepan

Sajtó alá rendezte: Kovács Attila Zoltán

Borító- és kötetterv: Mohammed Nur

Nyomdai előkészítés: WellCom Grafikai Stúdió

© Lestyán Sándor jogutódja, 2016

© Farkas Zoltán jogutódja, 2016

© Munkácsy Mihály Múzeum, 2016

© Athenaeum Kiadó, 2016

EMLÉKEIM¹

I.

Első emlékeim 1848-ba nyúlnak vissza. A magyar szabadságharc mozgalmában kezdődnek, amikor négyéves voltam, és természetesen semmit sem értettem az egészből. Csak a csatazajra emlékszem homályosan, amely Miskolc körül tombolt. Ebben a városban laktak szüleim, amely hol az ellenség kezébe került, hol a magyarok birtokába vándorolt.

Apám – hogy is mondjam csak? – sóhivatalnok volt, vagyis sóbeszerző, biztosan már nem is tudom. Csak azt tudom, hogy éjjel-nappal őrszem sétált le meg fel a házunk előtt, mert apám állami pénztárt kezelte. Idősebb bátyám, aki akkor tizesztendősi volt, azután is sokat mesélt körülményeiről, de világosan sohasem ismertem ki magamat. Arra emlékszem jól, hogy mikor először terjedt el a híre az oroszok miskolci bevonulásának, az összes családapák biztonságba akarták helyezni hozzátartozóikat. Apám is elküldött minket, anyámat és az összes gyerekeket, a Mátra hegységbe, amely talán a legszebb vidék egész Magyarországon. Itt lakott anyám apja, aki uradalmi intéző volt Koburg hercegeknél.

Az utazás veszélyes volt, mert az oroszok már mindenfelé elárasztották a környéket. Kocsink minden percben megállott, mert attól féltünk, hogy az ellenség ölébe szaladunk. Úgy is történt. Élénken emlékszem az ijedtségre, mikor a kozák horda körülfogott bennünket, és felénk szegezték lándzsáikat.

¹ Az *Emlékeim* az eredeti kiadás szövegét követi (1921), melynek alapját és történetvázát Munkácsy naplótöredékei jelentik, amiket Malonyay Dezső fordított le először 1894-ben. További részletért lásd a 2. jegyzetet.

312.

Norvégai Oly és a bajor polgári érdem rend nagy keresztese, a porost Pörös sas és a porost korona rend első osztályú lovagja, III^{ik} Szász királyi lovagja, nyolc királyi és portjai napj és oroszlan rend nagy keresztese, kölcsönöti és főispán tudor és Személyünk körüli magyar miniszterünk kezei által Budapestere Magyarországon Személyünk haza kezesegységét napján az Ur et ornyolat, szék nyolc évig valódi Uralkodásunk harmincz-kettő évi évben.
 Berencs István s. k. báro Péter, Erőly s. k.

Együttel: Együttel: Erőly Péter
 (későbbi aláírás)

12016 sz. az 1880.

Erőly Péter neves legel és elnöki tisztán és engedélyezése
 Munkácsy Mihály, festő részére.
 Mi első Berencs István által kezesegységéből austriai császárság.

Magyar, Cseh, Dalmát, Szerb, Horvát, Sót, Italic, Radomir, Saimas, Szerb, Sion és Dölgör országok apostoli, ugyi Illyria, Serut, salem stb. királya, Austriai főhercege, Bosniana és Szerb főhercege, Sóltharingia, Salsburg, Steyer, Szerontán, Szajna és Bukovina hercege, Erdély nagyfejedelem, magyar örökös; Sól és Sól - Sicilia, Modena, Parma, Saconia, Quattalla, Csicia, cüm és Látó Saslon, Szicilia, Ragusa és Sagar stb. hercege, Habsburg Söld, Söldburg Söld, és Szadisha, grófja, Söld... noms, Söldherceg, Söldherceg

Sorinensborg stb. grófja, Szicilia, Szicilia, és a, szász örököség Urak s. t. be. Engedélytül adjuk eönnel tudatván mindenkivel, kiket illet, hogy Személyünk körüli magyar miniszterünk elötérjesetése folytán, kezesegység tekintetbe és figyelembe révén Munkácsy, Mihály, festő kezesegségét.

Munkácsy címere

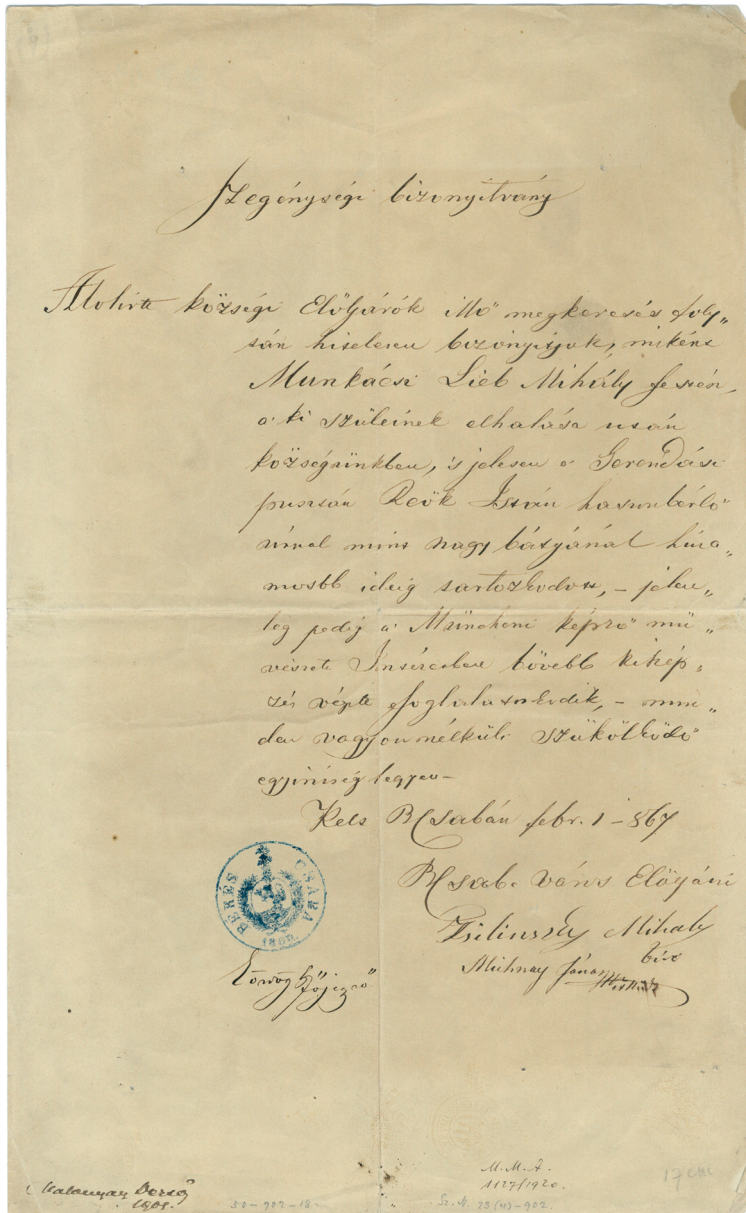
De csak anya és öt gyermeke ült a kocsiban, hát nem történt semmi bajunk, engedték, hogy tovább folytassuk az utat.

Baj nélkül és sértetlenül érkeztünk Cserépvárra. Ide fűznek legboldogabb gyermekkori emlékeim: öreg kastély, a kapu bolthajtásai alatt egész fegyvertár, régi ágyúk – egyszóval minden, ami a gyermeklélek kezdődő képzelőerejét foglalkoztatja. A bejáratától bal kéz felé kis kápolna állott, jobb kéz felé a kút, amelynek kerekét naphosszat bölcs nyugalommal forgatta a szamár, mindig előre, szakadatlanul, örökös egyformasággal – szinte úgy érzem, mintha még most is forgatná. A szamár volt fő mulatságunk. Ötünk közül egy mindig a hátán ült, és állandóan verekedtünk ennek az előkelő helynek a birtokáért. Természetesen legtöbbször bátyám győzött, aki vigasztalásul a szamár mellé fogott bennünket is, a kerékhez. Ott akadt ránk a nevelőnk, aki tanulni hívott, s mialatt minket leoldozott, bátyám szerencsésen kereket oldott a lecke elől...

A kastélyra és építészeti formájára már alig emlékszem, annál jobban azonban a környékre. Néha még most is elfog az örök vágyakozás, hogy viszontlássam, mert azóta nem jártam ott soha. Ha le akarnám írni a vidéket – úgy érzem –, minden eltűnt már emlékezetemből, a szamarat kivéve, s csak úgy él bennem az egész, mint valami régi, elmosódott dagerreotypia, amelyen a körvonalakat is alig lehet felismerni.

Mondottam: legboldogabb gyermekkori emlékeim fűznek ehhez a helyhez, s mégis csak csupa benyomásról mesélhetek, mert más nem maradt belőle. Úgy tűnik föl előttem ez az idő, mint valami könyvfedél, melyből kiszakították a lapokat. De látom a kis falut, a barátságos, fehérre meszelt házacskákat, ahogy elterülnek a lábaim előtt, a zöldellő völgyet patak folydogálja keresztül, és a tehenek és a bárányok, mint fehér foltok világítanak a hegyoldalban, ahol annyit hancúroztunk a fű között.

Különös, hogy milyen boldog voltam akkor! Ha most rágondolok, úgy érzem: tulajdonképpen alig volt rá okom. Az országban vér folyt, és szegény apám is sokat szenvedett, polgári kötelessége visszatartotta Miskolcon, és nagyon nyugtalanította családjának a sorsa, amely most éppen nem érezhette, hogy

megmenekült a vészedelem-
től. Körülöttünk minden égett,
nemsokára láttuk Cserépvárról,
hogy a völgyben felgyújtották
a szép kis falut. A kedves, fehér
házacskák elpusztultak, és nem
maradt egyéb belőlük, mint
egy sor fekete folt. Egy fél óra
járásnyira Cserépvártól, Kápol-
nánál vívták a szabadságharc
legvéresebb ütközetét. Ettől
kezdve az emlékeim már tiszt-
ábbak, világosabbak, mintha
a rettenetes ágyúdörgés álom-
ból ébresztett volna fel.

Apámat Miskolcon elfogta az
ellenség, börtönbe zárták, és
a fogságban megbetegedett.
Ebbe aztán bele is pusztult, alig
egy-két esztendő múlva. Cse-
répvárat hol az ellenség, hol jó
barátok vették körül, s mi így
vártuk a végső kimenetelt.

Mikor a háborúnak vége lett,
apám személyesen jött el ér-
tünk, így visszatértem a házba,
ahol születtem.

Nemsokára új esemény za-
varta meg boldogságomat: el-
vesztettem anyámat. Mennyit

gondoltam rá azóta! De a gyermekek könnyen felejtenek! Abban a korban a szórakozás felülkerekedik minden érzésen.

Előszertettel szedtem össze az utcáról a köveket, s akármilyen különös is, ez volt a fő multságom, amelyért természetesen gyakran megpofoztak. Úgy teletömtem zsebeimet kövekkel, hogy majd szétrepedt a nadrágom. Hányszor megtiltotta apám, hogy ne tegyem! Egy szép napon mellette ültem az asztalnál, egyszerre csak elárult a zsebemből kipottyanó kavics koppanása, apám engedetlenségem összes bizonyítékait kiszedte a zsebeimből, és szép rendben mind egymás mellé rakta az asztalra. Aztán szigorúan a szemembe nézett, és olyan hangon mondta, hogy mélyen az emlékezetemben maradt:

– Edd meg!

Apám szigorú volt, és mindig engedelmeskedtünk a szavainak. De hogy egyem most meg a kavicsokat? Anélkül, hogy egyetlen arcvonása megrendült volna, kiválasztotta a legnagyobbat, odatartotta a szájamhoz, és megismételte a parancsot. Azon gondolkoztam, hogy nem tudnám megrágni a kavicsot, apám félrefordította a fejét – most úgy sejtem, nevetett magában –, aztán újra nekem szegezte a tekintetét, s még elszántabbnak látszott, mint az előbb. De hogy nyeljem le a kavicsot?! Végre is a következő tárgyalás indult meg közöttünk:

– Megígéred – szólt ünnepélyesen –, hogy soha többet nem tömöd tele a zsebedet kavicssal?

– Megígérem – feleltem. – Soha többet...

– Egyszer sem?

– Egyszer sem!

Apám aztán segített kikaparni a kavicsot a torkomból, amelyet *nolens volens* a szájamba nyomtam, ami kis fáradsággal sikerült is neki.

De a szavamat megtartottam.

Ritkán büntettek meg azért, mert rosszul viseltem magam, legtöbbször virtuskodásért kaptam ki, amire a bátyám biztatott. A legeszeveszettebb csínyeket találta ki – s ami a legrosszabb –, megvolt az a szokása, hogy semmit sem csinált egyedül, mindig keresett büntársakat. Istenem, milyen könnyűnek talál-

ta, ha arról volt szó, hogy a kertünkön keresztül folyó patakban megfürödjünk! Egy napon, ahogy éppen visszajöttünk a sétálásból, Aurél bátyám az udvar közepén álló kúthoz sietett, és inni akart. Emil rákiabált:

– Állj fel a párkányra, majd felhúszom neked a vödört!

Egy pillanat alatt megtörtént, s mikor Aurél a vödör után nyúlt és inni akart, Emil elengedte a kút kerekét. Aurél természetesen a vízbe esett. Elkezdtünk rettenetesen kiabálni!... Szerencsére francia tanítónk éppen akkor lépett az udvarba, látta, hogy ott jajveszékelünk a kút körül, észrevette a veszedelmet, és kimentette bátyámat a vízből. Aurél súlyos zúzódásokkal és erős tüdőgyulladással adta meg a tréfa árát, sőt itt szerezte meg a betegség csíráját is, amelybe 18 éves korában belehalt. *Szegény* fiú! Néhány pofon két napig állandóan eszünkben tartotta ezt a történetet.

Aurél a legvadabb tréfákat űzte. Teljesen hatalmában tartotta fiatalabb öccseit, s amennyire csak lehetett, mindig minket tett ki a veszedelemnek. Egy szép napon piros nyakkendőmnél fogva odacipelt a 12-15 éves keresztény és zsidó gyerekek csatázásához, úgy vonszolt magával, mint a bornyút vonszolják a vágóhídra, és közben egyre biztatott:

– Gyere, Miska! Verjük meg a zsidókat!

Alig értünk a csata színhelyére – a házunk melletti üres térségen volt –, gyorsan kiszabadítottam magam, és visszaszaladtam. Aurél csak jóval később jött utánam. Ettől kezdve jobban vigyáztak ránk. Nevelőnk a házban lakott, és egy pillanatra sem tévesztett bennünket szem elől. Dacára minden felügyeletnek, egy napon majdnem szerencsétlenül jártam: a földre dobott egy parasztkocsi, ahogy éppen kiszaladtam az utcára.

Hatéves lehettem, és beírtak az iskolába, emlékszem, hogy nagyon sokszor elaludtam a könyvek fölött. Ebben az időben nagyon vágytam egy pipa után: szép, nagy, kiszívott pipa volt, apám monogramjával. Ott állt az állványon, ahol apám – akinek ez volt a kedvtelése – a többi, különböző nagyságú és formájú pipáit tartotta. Úgy voltak rendbe rakva, mint az orgonásipok: elől a rövid szárúak, körülbelül 25 centiméter hosszúságban, aztán a nagyok, nagyobbak, egészen

két méterig. Máshol nem ismerik ezt a szokást, ami nálunk nagyon gyakori. Ezért hasonlítottunk legjobban a keleti népekhez. Szenvedelmesen áhítottam a szép, formás tajtékpipa után. A színe, mint a tejeskávénak, a széle kezdett barnulni: gyönyörűséges színpompa. Vajon nem ez ébresztette fel bennem legegyszerűbben a művészt? Valóban, nem azért vágyódtam utána, hogy pipázzam – egész életemben sohase dohányoztam –, hanem a formája és a színe babonázott meg. A pipában mind a két tulajdonság megvolt, ami legjobban kifejlődött bennem: a színérzék és a szép, kecses, kerek forma szeretete. Ha csak a pipa közelébe férközhettem, megsimogattam és végigcírógattam a kezemmel. Nem tudtam, hogy hová rejtsem, különben el is loptam volna.

Művészi hajlamról beszéltem, s most bizonyára kíváncsiak... Nyíltan be kell vallanom, nem voltam csodagyerek, aki már tízesztendőskorában mesterművet alkot, ha valahol ceruzára tettem szert, elkezdtem firkálni, de nem emlékszem, hogy pápaszemes tanáraitam vagy játszótársaimat eltaláltam volna. Apró embereket rajzolgattam – ez volt minden, valószínűleg két hosszú vonal: a láb, egy kör: a test, rövidebb vonal: a nyak, kisebb kör: a fej és széttárt karok, mint minden gyerekrajzon látni, bajosan hiszem, hogy Meissonier vagy Detaille aláírták volna rajzaimat. Még kiskorukban sem.

A zöld posztón, amivel apám íróasztala be volt húzva, bizonyára még most is ott van egy tintafolt... Sokféle ceruza volt ott, amely lekötötte az érdeklődésemet. Egyszer elővettem a ceruzákat, és a művész sugallata rajzolásra ösztönzött. De a munka sietségében feldöntöttem a tintásüveget. Szép kis kellemetlenség! Látom, ahogy a fekete folt vészjóslóan terjed a szemem előtt, milyen szívesen belefurdaltam volna, semhogy rosszabb halálnemben pusztuljak el, mert meg voltam győződve, hogy most bekövetkezik. Lassan, egész lassan terjedt a posztón a tintafolt, s jövendőmet ebbe a pocstába láttam beletemetve. A betyárok szabad életére gondoltam, milyen gyakran hallottam róluk a gyerekszoba meséiben! Onnan integetett felém a biztonság, a pusztáról, az erdő sűrűjéből, a banditák közül! Anélkül, hogy meggondoltam volna, gyorsan elhatároztam, hogy megszököm hazulról, és beállok egy rablóbandába.

TARTALOM

Emlékeim	5
Naplótöredékek	97
Levelek	187

www.szépmíves.hu

Felelős kiadó SZABÓ TIBOR BENJÁMIN

Felelős szerkesztő KOVÁCS ATTILA ZOLTÁN

Olvasószerkesztő SZEPESSY KATA

Műszaki vezető DRÓTOS SZILVIA

Készült a Reálsisztéma Dabasi Nyomda Zrt.-ben, 2016-ban

Felelős vezető VÁGÓ MAGDOLNA vezérigazgató

ISBN 978 615 566 207 2